

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ГАЛИНСЬКА ЮЛІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 338.24.021.8:349.6:332.63:336.153(043.3)

**ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗПОДІЛУ ПРИРОДНОЇ РЕНТИ
В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ
НА ОСНОВІ ТЕОРІЇ КОЛАБОРАЦІЙНИХ АЛЬЯНСІВ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Суми – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Сумському державному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий
консультант –

доктор економічних наук, професор
Теліженко Олександр Михайлович,
Сумський державний університет,
завідувач кафедри управління.

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, професор
Губарєва Ірина Олегівна,
Науково-дослідний центр індустріальних проблем
розвитку НАН України, завідувач сектору
енергетичної безпеки та енергозбереження відділу
промислової політики та енергетичної безпеки;

доктор економічних наук, професор
Монастирський Григорій Леонардович,
Тернопільський національний економічний універси-
тет Міністерства освіти і науки України, директор
Наукового інституту управління проектами, професор
кафедри менеджменту та публічного управління;

доктор економічних наук, професор
Хлобистов Євген Володимирович,
Білоцерківський інститут неперервної професійної
освіти ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»
НАПН України, професор кафедри педагогіки, психо-
логії та менеджменту.

Захист відбудеться 28 вересня 2018 р. о 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.051.06 у Сумському державному університеті за адресою: 40000, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57, зала засідань вченої ради.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2.

Автореферат розісланий 27 серпня 2018 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

А. О. Бойко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Для вичерпних паливно-енергетичних ресурсів процеси розподілу та перерозподілу рентного доходу стають об'єктом суперечностей між державою, місцевими громадами та паливодобувними підприємствами (ПДП). Ураховуючи різновекторність інтересів зацікавлених сторін на галузевому, міжгалузевому та міжрегіональному рівнях, вирішення цих суперечностей є важливою функцією держави, що реалізовується засобами регуляторної економічної політики. Система державного регулювання рентних відносин у національній економіці (НЕ) повинна забезпечувати справедливий розподіл рентних платежів з урахуванням необхідності відновлення природно-ресурсного потенціалу регіону, реалізації регіональних соціальних програм, поповнення Державного бюджету України, забезпечення стабільного та ефективного функціонування ПДП. Сьогодні відповідно до законодавства України структура розподілу рентного доходу від користування надрами для видобування нафти, природного газу і газового конденсату не забезпечує справедливого розподілу доходу між учасниками рентних відносин: 5 % спрямовуються до місцевих і районних бюджетів, а 95 % – до Державного бюджету для покриття його дефіциту. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є створення соціально-економічних партнерств – колабораційних альянсів між державою, територіальними громадами та ПДП усіх форм власності, розроблення форм, методів та економічних важелів збалансування інтересів усіх стейкхолдерів та врегулювання соціо-еколого-економічних суперечностей. Це дозволить уникнути системних міжгалузевих та міжрегіональних диспропорцій у НЕ, забезпечити дотримання принципів паритетності та системної динаміки в процесі реалізації рентної політики держави.

Фундаментальні засади системи державного регулювання розподілу природно-ресурсної ренти (ПРР) в НЕ закладені в наукових працях О. І. Амоші, Е. Аткинсона, О. Ф. Балацького, Б. Бенсона, Я. С. Витвицького, В. М. Гейця, К. Гофмана, І. О. Губаревої, Л. С. Гринів, Б. М. Данилишина, М. О. Данилюка, У. Джевойса, М. І. Долішнього, А. Ю. Жулавського, Ф. Кене, Л. Г. Мельника, К. Менгера, Д. Норта, А. Ослунда, В. Петті, Р. Реймерса, О. М. Теліженка, С. К. Харічкова, М. А. Хвесика, Є. В. Хлобистова та ін. Вагомий внесок у теоретичне обґрунтування механізмів узгодження інтересів стейкхолдерів та практичну розбудову теорії колабораційних альянсів на міжкорпоративному, міжгалузевому та міжрегіональному рівнях зробили Дж. Аплей, І. Ансофф, М. Бенгтссо, Р. Б. Бункен, Т. Гілфасон, Ф. Гехбауер, М. Грановет, А. Дин, О. Іншаков, Т. Клоб, С. Кок, П. Кравчук, Дж. Коулман, С. В. Леонов, Ф. Ле Рой, С. Липшман, Р. Лукас, Г. Л. Монастирський, Ю. Пахомова, М. М. Петрушенко, Т. Робертс, Р. Робінсон, Р.-Дж. Сміт, І. Турунен, О. Труш, В. Фредріх, С. Хагшено, Дж. Хіггінс, А. Т. Хіммельман, Ж. Хуотарі, Х. Чой, П. Єріксон та інші.

Зважаючи на наукову й практичну значущість внеску цих учених, необхідно відзначити існування об'єктивної необхідності вдосконалення теоретико-

методологічних засад та прикладних аспектів реалізації рентної економічної політики держави. Так, зокрема, подальшого вирішення потребують проблеми, пов'язані з партисипативним управлінням колаборацією стейкхолдерів при реалізації рентних відносин, оцінюванням ефектів та ризиків їх взаємодії в паливобувній галузі, оптимізацією механізмів розподілу рентного доходу ПДП, вибудовуванням стратегій та сценаріїв колабораційних альянсів між державою, місцевими громадами та ПДП, обґрунтуванням засад соціальної відповідальності держави в процесі регулювання рентних відносин у НЕ тощо. Відсутність цілісної концепції державного регулювання рентних відносин з урахуванням колабораційної взаємодії зацікавлених сторін, її теоретична і практична значущість обумовили актуальність дослідження, його мету, завдання та зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тематика роботи відповідає меті та цілям резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Порядок денний в області сестейного розвитку на період до 2030 року», Стратегії сталого розвитку України – 2020, Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року. Дослідження виконане відповідно до Основних напрямів фундаментальних досліджень на 2014–2018 рр. та тематики науководослідних робіт Сумського державного університету. Так, зокрема: в межах теми «Формування принципів, методів і механізму раціонального перерозподілу природної ренти в системі «держава – регіон – суб'єкт господарювання» (№ д/р 0115U000676) обґрунтовано механізм оптимального перерозподілу ПРР у видобувній галузі через колабораційні альянси; в межах теми «Природно-ресурсна рента у формуванні ланцюгів вартості» (№ д/р 0115U000845) – методологічні основи рентних суб'єктно-об'єктних економічних відносин у системі «держава – регіон – суб'єкт господарювання»; в межах теми «Макроекономічне прогнозування економічного зростання з використанням міжгалузевих моделей» (№ д/р 0115U000846) – колабораційні рентні ефекти при узгодженні інтересів держави, місцевих громад та ПДП.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є удосконалення методологічних засад державного регулювання розподілу та перерозподілу ПРР на основі теорії колабораційних альянсів у системі «держава – регіон – ПДП».

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення таких завдань:

- проаналізувати світовий досвід вилучення та перерозподілу рентного доходу від видобування вичерпних паливно-енергетичних ресурсів, дослідити трансформаційні зміни у рентній економічній політиці України;
- розглянути теоретичні основи, економіко-регуляторні передумови, організаційно-правове забезпечення системи управління рентними відносинами в НЕ;
- сформулювати теоретико-методологічні засади застосування положень теорії колабораційних альянсів у процесі державного регулювання рентних відносин;
- запропонувати систему критеріїв узгодження інтересів у системі «держава – територіальні громади – ПДП» щодо розподілу та перерозподілу ПРР;
- сформулювати методологічні засади визначення необхідних та достатніх умов створення колабораційних альянсів у процесі розподілу ПРР;

- уточнити специфічну сутність колабораційних альянсів, які створюються для впорядкування рентних відносин у НЕ;
- розробити систему принципів соціальної відповідальності держави та інших учасників колабораційних альянсів у паливодобувній галузі;
- обґрунтувати змістовну сутність та специфічні особливості колабораційних ефектів, що виникають, для держави, місцевої громади та ПДП у процесі раціонального формування, розподілу та перерозподілу ПРР;
- розробити методичний інструментарій визначення ефекту від створення колабораційного альянсу на засадах системного врахування реальних та альтернативних витрат та вигод держави, місцевої громади та ПДП;
- поглибити методологічне підґрунтя формалізації проявів, причин, наслідків та заходів подолання специфічних ризиків, що виникають при горизонтальній, вертикальній, фінансовій та ринковій колаборації в паливодобувній галузі;
- удосконалити науково-методичне підґрунтя сценарного планування механізму колаборації стейкхолдерів у процесі розподілу та перерозподілу ПРР;
- розробити методологічні засади та економіко-математичний інструментарій ранжування соціальних, економічних та екологічних ризиків при створенні колабораційних альянсів у паливодобувній галузі;
- поглибити методологічне підґрунтя вибору оптимального варіанту стратегій розвитку колабораційних альянсів, створених для впорядкування рентних відносин у НЕ;
- розробити економіко-математичну оптимізаційну модель для диференційованого коригування структури перерозподілу рентного доходу між ПДП, місцевим та Державним бюджетами;
- удосконалити організаційно-економічний інструментарій акумулювання фінансових ресурсів при розподілі рентного доходу;
- запропонувати механізм диференційованого розподілу рентного доходу ПДП, залежно від їх участі у відновленні територій після закінчення видобування природних ресурсів.

Об'єктом дослідження є процеси державного регулювання розподілу та перерозподілу ПРР з урахуванням узгодження соціо-еколого-економічних інтересів та фінансово-управлінської колаборації держави, місцевих громад та ПДП.

Предметом дослідження є економічні відносини, що виникають у межах колабораційного альянсу «держава – регіон – підприємство» при формуванні рентного доходу, здійсненні рентних платежів, реалізації рентної політики держави.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження склали положення загальної економічної теорії, державного регулювання економіки, економіки та управління національним господарством, економіки природокористування. При вирішенні поставлених у роботі завдань застосовано такі методи дослідження: логічного аналізу, синтезу та узагальнення – при розробленні методологічних засад концепції колаборації щодо реалізації рентних відносин у НЕ; функціональний та структурний аналіз, методи опитування та спостереження, когнітивне моделювання, кореляційно-регресійний аналіз – при

оцінюванні ефектів та ризиків взаємодії стейкхолдерів у паливодобувній галузі; факторний аналіз, методи нечіткої логіки, економіко-математичного моделювання – для оптимізації фінансово-управлінських рішень щодо розподілу та перерозподілу ПРР у НЕ.

Інформаційну та фактологічну базу наукового дослідження склали нормативні акти Верховної Ради України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, аналітична інформація Державної служби статистики України, дані статистичної, фінансової та бухгалтерської звітності ПДП України, аналітичні та статистичні огляди, звіти міністерств, відомств, науково-дослідних центрів, результати наукових досліджень, особисто зібрана та опрацьована автором інформація, в тому числі - аналітична інформація.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні проблеми розроблення теоретико-методологічних засад застосування положень теорії колабораційних альянсів у процесі державного регулювання рентних відносин у НЕ, формування науково-методичного підґрунтя узгодження соціо-еколого-економічних інтересів держави, місцевих громад та ПДП у процесі розподілу та перерозподілу ПРР.

Найбільш вагомими науковими результатами дослідження є такі:

вперше:

- обґрунтовано теоретико-методологічні засади застосування положень теорії колабораційних альянсів у процесі державного регулювання рентних відносин у НЕ, що передбачають справедливий розподіл ПРР та партисипативну участь усіх стейкхолдерів у формуванні рентного доходу, диференціацію рентних платежів, пошук оптимуму між збільшенням рентного доходу та обсягів видобування і використання вичерпних паливно-енергетичних ресурсів, набуття рентною політикою держави ознак відтворювальної, природоохоронної, орієнтованої на соціально-фінансову підтримку територіальних громад. Це створює підґрунтя для: запобігання створенню штучних монополій у сфері рентних відносин; забезпечення енергонезалежності країни; розбудови соціально-орієнтованої економіки;

- введено в термінологічний обіг поняття «колабораційний рентний ефект», яке запропоновано розуміти як кумулятивний соціо-еколого-економічний результат від раціонального розподілу та перерозподілу ПРР для держави, місцевої громади та ПДП, що виникає внаслідок їх узгодженої колабораційної взаємодії. Це дозволило описати прямі та латентні циклічно-накопичувальні прояви даного ефекту для майбутніх поколінь;

- розроблено теоретичні засади і методичний інструментарій оцінювання колабораційного рентного ефекту через зіставлення вхідних та вихідних грошових потоків, інвестиційних витрат, податкових надходжень, рентних платежів, соціальних та екологічних виплат у межах колабораційного альянсу та за відсутності колаборації, з урахуванням альтернативних надходжень від використання природних ресурсів території та норми дисконту, оціненої з урахуванням альтернативної вартості капіталу та ризиків держави, місцевої громади і ПДП;

– розроблено методологічні засади та економіко-математичний інструментарій ранжування соціальних, економічних та екологічних ризиків при створенні колабораційних альянсів у паливодобувній галузі, що базується на експертному оцінюванні ймовірності виникнення різних типів ризиків, застосуванні методу нечіткої логіки (Fuzzy Logic) та врахуванні індикаторів стійкості колабораційних відносин при визначенні найбільш значущих ризиків та їх взаємозв'язків;

– розроблено економіко-математичну оптимізаційну модель для диференційованого коригування структури перерозподілу рентного доходу між ПДП, місцевим та Державним бюджетами з урахуванням одномоментних та взаємозв'язаних змін ефективності ПДП та соціо-еколого-економічної ситуації в регіоні видобування вичерпних паливно-енергетичних ресурсів. Побудована модель базується на використанні функції корисності, системи диференційних рівнянь, що описують функції управління активами ПДП, витрати на охорону здоров'я на рівні регіону та рентні надходження до Державного бюджету України;

удосконалено:

– критеріальний базис узгодження інтересів у системі «державна – територіальні громади – підприємство» щодо розподілу та перерозподілу ПРР, що на відміну від існуючих підходів передбачає врахування розміру не статичної, а динамічної ренти, сформованого в НЕ інституціонального механізму розподілу та перерозподілу рентних доходів від використання вичерпних паливно-енергетичних ресурсів, рівня законодавчої свободи щодо передання прав власності на ці ресурси та прав користування ними, рівня розвитку інфраструктури ринку енергетичних ресурсів та рівня фіскальної децентралізації в країні;

– методологічне підґрунтя вибору оптимального варіанта стратегій розвитку колабораційних альянсів, створених для впорядкування рентних відносин у НЕ, що на відміну від існуючих підходів запропоновано здійснювати на основі інтегрального рівня готовності учасників альянсу узгоджувати інтереси із зовнішнім середовищем під час реалізації проекту, інтегрального індексу соціо-еколого-економічних ризиків при створенні колабораційного альянсу та рівня соціально-екологічної безпеки регіону видобування ресурсів. Це дозволило виділити та описати сутність реактивної, захисної, стабілізаційної, превентивної, адаптивної, проактивної колабораційних стратегій, а також стратегій мінімальної відповідальності, зростання та нарощування потенціалу;

– організаційно-економічний інструментарій акумулювання фінансових ресурсів при розподілі ПРР, що на відміну від існуючих, здійснено шляхом обґрунтування доцільності створення в Україні регіональних фондів перерозподілу рентних доходів, що будуть функціонувати за типом змішаних (фондів розвитку та ощадних фондів) із високим рівнем самоврядування, структурно включатимуть фонди відтворення природно-ландшафтного комплексу регіону, фонди компенсації негативних соціальних та екологічних наслідків від функціонування паливодобувного комплексу, а також фонди хеджування ризиків майбутніх поколінь, формуватимуть надходження за рахунок рентного доходу;

– методологічне підґрунтя оптимального розподілу рентного доходу підприємств паливодобувної галузі в системі «держава – регіон – підприємство», що відрізняється від існуючих диференціацією частки, яка буде вилучатися з рентного доходу ПДП до місцевих бюджетів на фінансування соціальних, економічних та екологічних програм для територіальної громади залежно від участі ПДП у відновленні територій після закінчення видобування природних ресурсів;

набули подальшого розвитку:

– методологічні засади визначення необхідних та достатніх умов формування колабораційних альянсів у процесі розподілу ПРР, що на відміну від існуючих запропоновано здійснювати на основі інтегрального показника як суми бальних оцінок за сукупністю критеріїв, що визначають готовність стейкхолдерів (державних органів, територіальної громади та ПДП) до реалізації спільної (у формі кооперації та колаборації) та роздільної діяльності;

– визначення змістовної сутності колабораційних альянсів, створених для впорядкування рентних відносин у НЕ, як форми структурованої взаємодії суб'єктів формування рентних відносин на вертикальному (держава – місцева громада – ПДП) та горизонтальному (ПДП – ПДП) рівнях, що ґрунтується на узгоджених усіма стейкхолдерами механізмах партисипативної участі у формуванні рентного доходу, справедливого розподілу ПРР, фінансово-організаційного збалансування їх соціо-еколого-економічних інтересів для реалізації спільної мети – забезпечення енергонезалежності країни, розбудови соціально-орієнтованої економіки та забезпечення добробуту майбутніх поколінь;

– методологічні засади обґрунтування принципів соціальної відповідальності держави в процесі регулювання рентних відносин, що на відміну від існуючих підходів здійснено шляхом імплементації в загальну систему принципів державно-приватної колаборації ряду нових, а саме: принципу продукування соціальної цінності для місцевої громади на території видобування паливно-енергетичних ресурсів та суспільства в цілому; принципу збалансування соціальної відповідності та узгодження соціальних інтересів учасників колабораційних альянсів; принципу толерантності до соціальних ризиків; принципу дотримання колабораційної соціальної етики; принципу транспарентності (прозорості) у відносинах учасників колабораційного альянсу під час перерозподілу ПРР;

– теоретико-методологічне підґрунтя виявлення специфічних ризиків у колабораційних альянсах, створених для впорядкування рентних відносин у НЕ, що на відміну від існуючих підходів запропоновано здійснювати на основі методології Hazard and Operability Research та емпіричних результатів проведених особисто дисертантом опитувань провідних підприємств нафтогазової промисловості України шляхом формалізації проявів, причин, наслідків та заходів для подолання ризиків, що виникають при горизонтальній та вертикальній колаборації в альянсі;

– науково-методичне підґрунтя сценарного планування механізму колаборації стейкхолдерів у процесі розподілу та перерозподілу ПРР, що на відміну від існуючих підходів здійснено шляхом побудови імітаційних карт для оптимістично-

го, песимістичного, найбільш імовірного сценаріїв на основі розробленого синтетичного індикатора, який ідентифікує зміни у механізмах функціонування колабораційних альянсів залежно від рівня залучених стейкхолдерів (держава, місцева громада, ПДП), виду ризиків, типу конкуренції ПДП та типу кризи в НЕ.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що теоретичні і методологічні положення дисертаційної роботи доведені до рівня методичних розробок і практичних рекомендацій. Пропозиції щодо оптимальних пропорцій міжбюджетного розподілу рентного доходу можуть бути використані відповідними міністерствами при удосконаленні існуючих регуляторних механізмів реалізації рентної економічної політики держави; щодо визначення соціальних, економічних та екологічних ризиків, а також ефектів колабораційних галузевих альянсів – галузевими асоціаціями паливодобувного комплексу; щодо формування регіональних фондів перерозподілу рентних доходів – місцевими органами влади; щодо механізмів виявлення необхідних та достатніх умов функціонування колабораційних альянсів – суб'єктами господарювання.

Пропозиції щодо оподаткування рентною платою за користування надрами впроваджено в діяльність департаменту економічної стратегії та макроекономічного прогнозування Міністерства економічного розвитку і торгівлі України (довідка № 3021-09/26754-07 від 21.06.2018 р.); щодо формування регіонального Фонду перерозподілу рентних доходів – у діяльність Сумської обласної державної адміністрації (довідка № 01-49/4428 від 07.05.2018 р.); щодо оптимального розподілу рентного доходу ПДП – у діяльність Громадської спілки «Ліга ділових кіл паливно-енергетичного комплексу» (довідка № 07/11/17-1 від 07.11.2017 р.); щодо механізмів горизонтальної колаборації в межах паливодобувних альянсів – у діяльність ДП «Укртранснафтопродукт» (довідка № 02/440 від 27.10.2017 р.); щодо запровадження динамічної ренти – в діяльність ТзОВ «Нафтогазрембуд-1» (довідка № 02/11/17-3 від 02.11.2017 р.); щодо подолання організаційно-економічних бар'єрів у межах колабораційної взаємодії – в діяльність ТОВ «СЕНСІ» (довідка № 549 від 29.12.2017 р.); щодо механізму узгодження інтересів учасників рентних відносин – у діяльність ТОВ «Союз-будресурси» (довідка № 40/а від 16.05.2018 р.).

Результати дисертації використані в навчальному процесі Сумського державного університету при викладанні дисциплін: «Менеджмент організації», «Публічне адміністрування», «Управління корпоративними відносинами», «Управління соціальною та екологічною безпекою діяльності», «Корпоративна соціальна відповідальність», «Корпоративне управління», «Основи екології», Екологічний менеджмент», «Антикризовий менеджмент», «Методологія та організація наукових досліджень», «Управління соціальною та екологічною безпекою діяльності», «Державне та муніципальне управління» (акт від 16.02.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійним завершеним науковим дослідженням. Визначені та обґрунтовані в дисертації наукові положення, висновки та пропозиції, одержані практичні результати є осо-

бистим внеском здобувача. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використано лише ідеї та положення, одержані автором особисто.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації оприлюднені та одержали позитивну оцінку на 11 міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях ([29–39] у наведеному в авторефераті списку праць).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано у 39 наукових працях загальним обсягом 56,84 друк. арк., з яких особисто автору належить 52,91 друк. арк., зокрема, 2 одноосібні монографії, розділи у 3 колективних монографіях, 17 статей - у наукових виданнях України, внесених до міжнародних науково-метричних баз (з яких 3 – у виданнях, внесених до бази Scopus), 6 статей - у наукових виданнях інших держав, 11 публікацій - у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації – 452 стор., з яких - основного тексту 331 стор., 41 табл., 27 рис., 5 додатків та список використаних джерел із 565 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «**Теоретичні засади та світовий досвід державного регулювання рентних відносин**» проаналізовано світовий та вітчизняний досвід вилучення та перерозподілу рентного доходу від видобування вичерпних паливно-енергетичних ресурсів; розглянуто теоретичні основи, економіко-регуляторні передумови, організаційно-правове забезпечення системи управління рентними відносинами в НЕ; обґрунтовано теоретико-методологічні засади застосування положень теорії колабораційних альянсів у процесі державного регулювання рентних відносин у НЕ.

Внаслідок нерівномірного розміщення запасів вичерпних паливно-енергетичних ресурсів, лібералізації та глобалізації світової торгівлі енергоресурсами, загострення конкуренції на світовому (нафтовому) та регіональних (природного газу, вугілля) ринках, системних трансформацій у структурній організації та інституційній базі енергетичних ринків відбулися істотні зміни. Крім того, істотних трансформацій зазнає й методологія державного регулювання не лише в енергетиці, а й у цілому в галузях природних монополій.

У роботі проведено порівняльний аналіз законодавчої бази України та країн Європейського Союзу щодо державного регулювання рентних платежів, проаналізовано динаміку та структуру природно-ресурсних платежів в Україні за 1999–2016 рр. щодо загальних доходів Зведеного бюджету, узагальнено огляд основних пріоритетів реалізації регіональної рентної економічної політики (на прикладі Сумської області за 2014–2016 рр.), поточних трансформацій у механізмах перерозподілу частки рентного доходу з Державного до місцевих бюджетів в умовах реформи децентралізації влади (на прикладі регіонів України).

В умовах політичних, соціальних та економічних трансформацій дотримання принципів прозорості, збалансованості, стійкості, партисипативності,

компліментарності, відсутності конфлікту інтересів при реалізації рентної економічної політики держави набуває особливого значення. Встановлення науково-обґрунтованих та неспекулятивних ставок рентних платежів для бюджетоутворювальних вичерпних паливно-енергетичних ресурсів (нафта, газ, газовий конденсат) в Україні має стратегічне значення з точки зору забезпечення енергонезалежності та ефективності функціонування НЕ.

Сьогодні в Україні рентна частина доходів стягується в рамках загальної системи оподаткування доходів через податок на прибуток (диференціальна рента), незначною мірою – через податок на додану вартість, експортне мито (на продукцію природно-експлуатаційних галузей). У той самий час істотна частина доходу від експлуатації природних ресурсів не контролюється державою і не надходить до Державного і місцевих бюджетів. Зважаючи на те, що дохід виникає внаслідок господарської діяльності та пов'язаний із використанням суспільних засобів виробництва, процес видобування паливно-енергетичних ресурсів має екологічні, фінансові та соціальні наслідки для регіону, в роботі запропоновано тріадну систему розподілу рентних доходів – «держава – регіон – ПДП». Ураховуючи інституційну полісуб'єктність учасників рентних відносин, саме держава повинна бути гарантом неполітизованого і раціонального розподілу та перерозподілу рентного доходу на користь усього суспільства, акцентуючи увагу на інтересах майбутніх поколінь.

Потреба у забезпеченні соціальної та економічної збалансованості, зменшенні темпів стагнації регіонів, зниження процесів дестабілізації та демотивації природокористуючих підприємств, які є основним платником рентних платежів і одночасно фактором екологічної небезпеки, виводить на новий рівень проблему колаборації, тобто узгодження різноспрямованих інтересів трьох основних учасників рентних відносин та справедливого розподілу між ними ПРР від видобування вичерпних паливно-енергетичних ресурсів.

У роботі систематизовано методологічні постулати наукових концепцій та шкіл у межах теорії колабораційних альянсів: концепції монопольної ренти, теорії ресурсної залежності, концепції стратегічних варіантів, теорії транзакційних витрат, есенціальної теорії корпорації та ін. На основі узагальнення наукового доробку вітчизняних та зарубіжних учених, проведення аналітичного та статистичного аналізу за даними країн світу, систематизації рамкових документів та концепцій провідних міжнародних інституцій сформульовано такі основні положення застосування теорії колабораційних альянсів у процесі державного регулювання рентних відносин у НЕ:

1) справедливий розподіл ПРР є тим механізмом, який може запобігти створенню штучних монополій у сфері рентних відносин у НЕ, підвищити ефективність використання людського, виробничого і природного потенціалу, забезпечити підвищення конкурентоспроможності НЕ, досягти стабільного та сталого розвитку суспільства, підвищення добробуту громадян;

2) для забезпечення національної економічної безпеки та енергонезалежності країни повинна бути сформована розгалужена диференційована сис-

тема рентних платежів, яка повинна заохочувати розвідку й геологічне вивчення, буріння та облаштування свердловин, розбудову нових родовищ, залучення інвестицій у паливодобувну галузь, урахувати пріоритети енергетичної політики в країні, стимулювати партисипативну участь стейкхолдерів у формуванні раціональних схем видобування та використання вичерпних паливно-енергетичних ресурсів;

3) одним із принципів державного регулювання рентних відносин у НЕ повинен стати пошук оптимуму між збільшенням рентного доходу та збільшенням обсягів видобування та використання вичерпних паливно-енергетичних ресурсів, виходячи з необхідності розбудови соціально-орієнтованої економіки та запобігання виснаженню енергетичних природних ресурсів;

4) вектором трансформації пріоритетів у державному регулюванні рентних відносин повинен стати поступовий перехід від політики, орієнтованої переважно на обмеження надприбутків ПДП, до політики, яка за змістом є відтворювальною, природоохоронною, спрямованою на соціальний захист територіальних громад за рахунок перерозподілу рентного доходу;

5) інтереси громади регіону, де здійснюється видобування корисних копалин, повинні враховуватися на паритетних засадах поряд з інтересами держави та ПДП. Цільовими орієнтирами при встановленні пропорцій розподілу рентного доходу повинні стати екологічні втрати регіону, обсяг фінансових ресурсів для відновлення територій після закінчення видобувних робіт, фінансові ресурси на соціальні програми для територіальної громади.

У роботі виділено та проаналізовано 6 типів моделей розподілу рентних доходів у провідних нафтодобувних країнах світу, які одержують соціо-економічні переваги внаслідок справедливого перерозподілу рентних доходів від використання природних ресурсів. Ці моделі структуровано територіально, за принципами спрямованості ПРР та формою власності добувних компаній.

На підставі проведених досліджень у роботі висунуто наукову гіпотезу, що, застосовуючи основні положення теорії колабораційних альянсів, можна впровадити системну взаємодію в системі «держава – регіон – підприємство» для забезпечення соціальної та економічної збалансованості розподілу рентних доходів.

У другому розділі **«Критеріальна база формування колабораційних альянсів в системі «держава – регіон – підприємство» в процесі розподілу природно-ресурсної ренти»** запропоновано систему критеріїв узгодження інтересів в системі «держава – територіальні громади – ПДП» щодо розподілу та перерозподілу ПРР; визначено специфічну сутність колабораційних альянсів, що створюються для впорядкування рентних відносин у НЕ, а також необхідні та достатні умови їх формування; розроблено систему принципів соціальної відповідальності держави та інших учасників таких альянсів.

Передумовою формування ефективної політики державного регулювання рентних відносин є формалізація критеріїв узгодження економіко-соціо-екологічних інтересів у тріаді «держава – суспільство – бізнес» щодо розподілу та перерозподілу ПРР, основними з яких запропоновано вважати такі:

– критерій № 1: розмір не статичної ренти, яка за своєю економічною природою є доходом власника, а динамічної (міжчасової ренти, ренти виснаження, ренти Хотеллінга), яка не є доходом ані держави як власника ресурсу, ані підприємця, а, швидше за все, аналогом амортизації вичерпних паливно-енергетичних ресурсів та визначається з урахуванням продуктивності ресурсу, ціни одиниці продукції, одержаної внаслідок видобування та перероблення цього ресурсу, сумарних витрат на його видобування і перероблення, соціально-економічної норми дисконту;

– критерій № 2: створений у країні інституціональний механізм розподілу та перерозподілу рентних доходів від використання вичерпних паливно-енергетичних ресурсів. Альтернативними варіантами можуть бути: безпосередній розподіл між стейкхолдерами відповідно до контрактних угод, розподіл через опосередкування галузевих асоціацій, спрямування всієї суми доходу до загальнодержавного чи регіонального Фонду перерозподілу рентних доходів тощо;

– критерій № 3: рівень законодавчої свободи щодо передання прав власності на природні ресурси та користування ними, можливостей інвестування приватного (особливо – іноземного) капіталу у розвідування, геологічне вивчення та розроблення родовищ, свободи щодо встановлення правил експлуатації об'єктів та отримання доходу від них, наявність законодавчих обмежень на процес і характер використання природних ресурсів залежно від їх екологічної, економічної та соціальної значущості тощо;

– критерій № 4: рівень розвитку в країні інфраструктури ринку енергетичних ресурсів та джерел вичерпних ресурсів (наявність потужних саморегулювальних асоціацій учасників ринку, галузева та регіональна розгалуженість посередницьких компаній, доступ на ринок великих транснаціональних компаній, іноземних інвесторів тощо);

– критерій № 5: рівень фіскальної децентралізації в країні, що визначає фінансову спроможність територіальних утворень забезпечувати відновлення екологічного стану території видобування, соціальний захист населення, інвестиційну підтримку місцевих ініціатив тощо.

Після того, як визначені критерії узгодження інтересів стейкхолдерів щодо розподілу та перерозподілу ПРР, важливим питанням постає вибір організаційної форми налагодження колабораційної взаємодії. У роботі проведено системне узагальнення наукових праць щодо трактування спільних рис та розбіжностей у тлумаченні понять «колаборація» та «кооперація», а також їх відмінностей, порівняно з індивідуальною діяльністю. Проведене дослідження показало, що колаборація і кооперація розрізняються за спрямованістю дій учасників, ступенем довіри їх один до одного, розподілом ризиків, відповідальності та прибутку, а також формуванням цілей і корпоративної культури, рівнем координації між учасниками, потенціалом конфліктності, рівнем інформаційної асиметрії, тощо. Колаборація в роботі розглядається як міжорганізаційні відносини, що ґрунтуються на спільному баченні створення спільного проекту та його цілей, з визначенням його структури і комуніка-

ційної культури між учасниками альянсу. В той самий час для кооперації характерні міжорганізаційні відносини серед учасників проекту, що не об'єднані спільною метою і структурою, а орієнтовані на максимізацію власного прибутку.

Передумовою формування колабораційних альянсів є визначення рівня готовності всіх зацікавлених сторін (державних органів, територіальної громади та підприємства) до такої форми взаємодії. Це дозволить у подальшому уникнути юридичних та фінансових непорозумінь між партнерами при формалізації взаємовідносин щодо розподілу та перерозподілу ПРР. У роботі запропонована система критеріїв та бальних оцінок (табл. 1) для вибору форми організаційної взаємодії в системі «держава – регіон – підприємство» в процесі розподілу ПРР.

Таблиця 1 – Критеріальні ознаки вибору форми організаційної взаємодії в системі «держава – регіон – підприємство» в процесі розподілу ПРР

Критеріальна ознака	Індивідуальна діяльність		Коопетиція		Колаборація	
	характеристика	бал	характеристика	бал	характеристика	бал
Незалежність	Повна	0	Повна з неформальними зобов'язаннями	1	Втрачається	2
Економія на витратах	Відсутня	0	Економія трансакційних витрат	1	Економія витрат на адаптацію	2
Прийняття рішення	Окремо	0	Частково спільне	1	Повністю спільне	2
Інформаційна транспарентність та обмін інформацією	Відсутня	0	Частково в межах домовленостей	1	Повна	2
Контроль	Відсутній	0	Частково в межах домовленостей	1	Спільний та взаємний	2
Організаційна структура	Відсутня	0	Спільні дії відокремлених партнерів	1	Створення нової спільної організації	2
Планування	Незалежне	0	Незалежне з врахуванням домовленостей	1	Спільне	2
Вирішення проблем та суперечок	Незалежне	0	Спільне в межах домовленостей	1	Спільне	2
Управління бізнес-процесами	Незалежне та узгоджене	0	Незалежне та узгоджене з врахуванням домовленостей	1	Повністю узгоджене	2
Взаємовідносини	Відсутні	0	Неформальні	1	Формалізовані	2
Ресурси	Незалежні	0	Незалежні, крім сфери домовленостей	1	Об'єднані та спільні	2
Відповідальність	Повна	0	Повна	1	Розподілена	2
Винагорода	Повна	0	Часткова в межах домовленостей	1	Розподілена	2
Відповідальність	Повна	0	Повна	1	Об'єднана та спільна	2
Готовність приймати ризики	Висока	0	Середня	1	Низька	2
Довіра до партнерів	Відсутня	0	Середня	1	Висока	2
Генерація доходів	Незалежне	0	Незалежне з врахуванням домовленостей	1	Спільне	2
Місія/цілі	Незалежні	0	Незалежні	1	Спільні	2

Ця система критеріїв сформована за результатами проведеного особисто автором у 2016 р. опитування трьох груп респондентів:

– група 1 – урядові чиновники, депутати місцевих рад, працівники державних установ, функціонально пов'язані з державним та регіональним регулюванням рентних відносин із міст: Суми, Мукачєво, Київ, Львів, Харків, Полтава, Глухів, Ужгород;

– група 2 – вищі керівники, директори, керівники відділів видобувних компаній та підприємств із виробництва газу та нафти з Києва, Полтави, Охтирки, Львова, Харкова, керівники та провідні спеціалісти сільськогосподарських підприємств і деревообробних підприємств Сумської області;

– група 3 – представники науково-освітньої спільноти, що є фахівцями з питань державного регулювання рентних відносин із Сум, Львова, Києва, Харкова, Полтави, Вінниці.

За цією системою критеріїв було проведено особисто дисертантом опитування всіх зацікавлених сторін щодо їх бачення потенційної взаємодії при реалізації спільної/роздільної діяльності. За результатами анкетування запропоновано розраховувати інтегральний індикатор готовності стейкхолдерів до взаємодії (як сума визначених стейкхолдерами балів), залежно від рівня якого й обирати найбільш оптимальну організаційну форму взаємодії:

- [0; 8] – індивідуальна діяльність;
- [9; 23] – діяльність на основі коопетиції;
- [24; 36] – створення колабораційного альянсу.

Проведене в роботі узагальнення специфічних особливостей формування колабораційних альянсів різних рівнів ієрархії та галузевої спрямованості дозволило стверджувати про існування специфічного їх типу, створеного для впорядкування рентних відносин у НЕ. Такі альянси запропоновано розуміти як форму структурованої взаємодії суб'єктів формування рентних відносин на вертикальному (держава – місцева громада – ПДП) та горизонтальному (ПДП – ПДП) рівнях, що ґрунтується на узгоджених усіма стейкхолдерами механізмах партисипативної участі у формуванні рентного доходу, справедливого розподілу ПРР, фінансово-організаційного збалансування їх соціо-еколого-економічних інтересів для реалізації спільної мети – забезпечення енергонезалежності країни, розбудови соціально-орієнтованої економіки та забезпечення добробуту майбутніх поколінь.

Важливою рисою при формуванні колабораційних альянсів, створених для впорядкування рентних відносин у НЕ, є дотримання як загальних принципів колаборації (синергізм, прогнозованість, адаптивність, динамічність, структурно-ієрархічна узгодженість, оптимальна полісуб'єктність, збалансо-

ваність інтересів та ін.), так і ряду специфічних, пов'язаних із реалізацією соціальної відповідальності учасників альянсу, а саме: принципу продукування соціальної цінності для місцевої громади на території видобування паливно-енергетичних ресурсів та суспільства в цілому; принципу збалансування соціальної відповідності та узгодження соціальних інтересів учасників колабораційних альянсів; принципу толерантності до соціальних ризиків; принципу дотримання колабораційної соціальної етики; принципу транспарентності (прозорості) у відносинах учасників колабораційного альянсу під час перерозподілу ПРР.

Соціальна відповідальність держави в межах таких альянсів може полягати, зокрема, у наданні пільг та преференцій регіону видобування паливно-енергетичних ресурсів з метою компенсації соціо-еколого-економічних втрат та стимулювання енергозбережних технологій, перерозподілі отриманих ПДП податків і зборів між Державним і місцевим бюджетами, використанні таких коштів за цільовим призначенням (зокрема, для поліпшення умов проживання на територіях, на яких здійснюється видобування ресурсів), перерозподілу у відповідних частинах ПРР у вигляді рентного доходу між усіма учасниками колабораційного альянсу, фінансування частини соціальних програм регіонів видобування тощо.

У третьому розділі **«Методологічні засади обґрунтування ефектів та ризиків у колабораційних альянсах, створених для впорядкування рентних відносин у національній економіці»** обґрунтовано змістовну сутність, специфічні особливості та методологію кількісного оцінювання ефектів та ризиків, що виникають у межах колабораційних альянсів, які створюються для впорядкування рентних відносин у НЕ.

Узгодження інтересів та об'єднання зусиль усіх учасників колабораційних альянсів, створених для впорядкування рентних відносин у НЕ, дозволяє одержати додаткові ефекти, пов'язані з раціональним розподілом та перерозподілом суспільних благ, ризиків, формуванням лояльної цінової політики на вичерпні паливно-енергетичні ресурси тощо.

Виходячи з цього, запропоновано ввести в термінологічний обіг поняття «колабораційний рентний ефект» та розуміти його як кумулятивний соціо-еколого-економічний результат від формування, раціонального розподілу та перерозподілу ПРР для держави, місцевої громади та ПДП, що виникає внаслідок їх узгодженої колабораційної взаємодії. Цей ефект виникає тоді, коли ринкова вартість капіталів учасників альянсу буде більшою, а ризики – меншими, ніж до створення альянсу. Під кумулятивністю в даному випадку розуміється циклічно-накопичувальний характер цього ефекту для майбутніх поколінь. Цей ефект може мати як прямі, так і латентні прояви.

До прямих ефектів від фінансово-організаційної взаємодії учасників колабораційного альянсу можна віднести такі: зростання обсягів видобування природних ресурсів, зростання рентних надходжень до Державного та місцевих бюджетів, поліпшення соціально-економічної інфраструктури регіонів, де має місце видобування ресурсів, зростання фінансових можливостей для компенсації витрат, пов'язаних із відновленням здоров'я населення на території видобування ресурсів, збільшення доданої вартості та зменшення ризиків учасників альянсу, тощо. Одним із принципово важливих латентних проявів цього ефекту є взаємовигідний обмін знаннями, поєднання інтелектуальних зусиль та технологічного досвіду учасників альянсу для розроблення нових стратегічних траєкторій розвитку регіонів, запровадження принципово-нових, ефективних та екологічнобезпечних технологій видобування ресурсів.

Кількісне вимірювання колабораційного рентного ефекту (EZR) в роботі запропоновано здійснювати за такою формулою:

$$EZR = \sum_{t=1}^T \frac{CIF_t^e - COF_t^e - IC_t^e}{(1+E)^t} + \sum_{t=1}^T \frac{T_t^r + RP_t^r + \Delta SEP_t^r - IC_t^r - AV_t^r}{(1+E)^t} + \sum_{t=1}^T \frac{T_t^s + RP_t^s + \Delta SEP_t^s - IC_t^s - AV_t^s}{(1+E)^t}, \quad (1)$$

де CIF_t^e , COF_t^e – вхідні і вихідні грошові потоки від реалізації проекту в межах колабораційного альянсу в t -му році;

IC_t^e , IC_t^r , IC_t^s – інвестиційні витрати в межах колабораційного альянсу на рівні ПДП, місцевих та Державного бюджету – відповідно в t -му році;

T_t^r , T_t^s – податкові надходження до місцевих та Державного бюджету (відповідно від реалізації проекту в межах колабораційного альянсу) в t -му році;

RP_t^r , RP_t^s – рентні платежі до місцевих та Державного бюджету (відповідно від реалізації проекту в межах колабораційного альянсу) в t -му році;

ΔSEP_t^r , ΔSEP_t^s – зміна соціальних витрат та виплат, пов'язаних зі зміною екологічного становища, з місцевих та Державного бюджету – відповідно, в зв'язку з реалізацією проекту в межах колабораційного альянсу в t -му році;

AV_t^r , AV_t^s – альтернативні надходження від використання природних ресурсів території без реалізації проекту в межах колабораційного альянсу в t -му році;

E – ставка дисконтування, прийнята для учасників колабораційного альянсу, з урахуванням альтернативної вартості капіталу та ризиків участі в колабораційному альянсі.

Запропонований підхід базується на визначенні кількісних та якісних показників витрат і сумарної вигоди для кожного учасника колабораційного альянсу.

Цілі вертикальної співпраці у розподілі рентних доходів (держава – місцеві громади – ПДП) можуть суперечити цілям горизонтальної співпраці (співпраця декількох ПДП). Тому в колабораційних альянсах, створених для впорядкування рентних відносин у НЕ, можуть виникати специфічні ризики, не притаманні колабораційним альянсам інших галузей. Так, наприклад, співпраця може спричинити посилення конкуренції на внутрішньому ринку та збільшення попиту, що, у свою чергу, здатне призвести до надмірного видобування ресурсів та збільшить соціо-еколого-економічні ризики для місцевих громад.

Горизонтальна взаємодія в межах альянсу часто потребує спеціалізації ПДП, істотної модернізації їх основних засобів, калібрування виробничих циклів тощо. Тобто, ПДП – учасники альянсу починають діяти в межах єдиного технологічного ланцюга, втрачаючи при цьому певну частку технічної, управлінської та фінансової автономії, що також є фактором виникнення специфічних ризиків. Конкуренція між такими підприємствами починається ще на етапі отримання ліцензій на розроблення кращих родовищ, оскільки розмір ПРР істотно залежить від географічного, кліматичного та історико-економічного розташування конкретних територій.

Крім того, при співпраці ПДП у межах альянсу можуть виникати інформаційні ризики (бар'єри), що заважають взаємодії та обміну інформацією між ними, пов'язані, зокрема, з навмисною монополізацією інформації, передаванням досвіду, ноу-хау і технологій, небажанням ділитися знаннями через боязнь втрати унікальної позиції в альянсі, тощо. Узгодження інтересів учасників альянсу та спільне розроблення стратегій вимагатиме додаткового часу та допоміжних ресурсів, що також матеріалізується у потенційних ризиках недотримання планових термінів реалізації проекту або виходу за межі планового бюджету.

Для виявлення цих специфічних ризиків та управління ними запропоновано використовувати методологію Hazard and Operability Research (HOR-метод), що передбачає розділення складних систем на окремі, більш прості елементи, з метою подальшого ретельного аналізу небезпек і ризиків у кожному з них. Базою для цього дослідження стало проведене особисто дисертантом опитування керівників провідних підприємств нафтогазової промисловості України: «Укرافтогаз», «Охтирканафтогаз», «Укргазрембуд-1», «Укрнафта», «Полтавська нафтова компанія», «Техноресурс», «Укргаз-Енерго», «Енергоресурси», а також учасників «League of Business Circles of the Power and Energy Complex». Результати дослідження демонструє табл. 2.

Таблиця 2 – Застосування методології Hazard and Operability Research при управлінні специфічними ризиками колабораційного альянсу, створеного для впорядкування рентних відносин у НЕ

Сфера виникнення ризиків		Прояв можливих ризиків	Причини ризиків	Наслідки ризиків	Заходи для подолання ризиків
Горизонтальна взаємодія в альянсі (ПДП – ПДП)	визначення цілей та напрямів розвитку альянсу	опортуністична поведінка	<ul style="list-style-type: none"> – недовіра до партнера, його представників в органах управління альянсом; – перенесення конкурентних відносин у середину альянсу 	<ul style="list-style-type: none"> – розрив альянсу; – судові позови 	<ul style="list-style-type: none"> – розподіл управління конкуренцією та управління співпрацею всередині компаній-учасників; – виведення осіб, залучених до діяльності альянсу, поза межі організації
	управління процесами в альянсі				<ul style="list-style-type: none"> – проектний принцип управління альянсом; – пропорційне формування команди з представників усіх учасників; – незалежний від усіх учасників керівник альянсу
Фінансова взаємодія учасників альянсу	фінансове забезпечення діяльності альянсу та компаній-учасників	додаткові витрати на прилаштування технологій та переобладнання для забезпечення співпраці в межах альянсу	різниця в технологіях	додаткові витрати на залучене фінансування	<ul style="list-style-type: none"> – набуття додаткових конкурентних переваг за рахунок масштабування отриманих технологій на інші проекти компанії; – переоцінка інших проектів, що реалізуються компанією з метою визначення додаткових ефектів від модернізації
		<ul style="list-style-type: none"> – додаткові витрати на фінансування команди альянсу; – додаткові витрати в зв'язку з відволіканням власного персоналу 			<ul style="list-style-type: none"> – оптимізація бізнес-процесів; – адекватне оцінювання участі в альянсі з врахуванням як фінансових, так і нематеріальних внесків
Ринкова взаємодія учасників альянсу	контроль частки ринку та конкурентних позицій на ринку	посилення конкуренції на ринку між учасниками альянсу	<ul style="list-style-type: none"> – невизначеність із часом виходу на ринок кожного партнера; – невизначеність із сегментами ринку, на які орієнтується кожний партнер; – невизначеність із ринками, на яких працюють учасники альянсу 	<ul style="list-style-type: none"> – додаткові витрати на маркетинг і рекламу; – недоотримання планових надходжень; – втрата конкурентних позицій 	<ul style="list-style-type: none"> – географічна диверсифікація; – сегментна диверсифікація; – часова диверсифікація на різних сегментах
Вертикальна взаємодія (держава – місцева громада – ПДП)	узгодження цілей та напрямів розвитку альянсу із зовнішніми стейхолдерами	конфлікт цілей вертикальної співпраці у розподілі рентних доходів (держава – місцеві громади – ПДП) та цілей горизонтальної співпраці	необґрунтованість пропорцій розподілу ренти між учасниками альянсу	<ul style="list-style-type: none"> – розрив альянсу; – судові позови 	<ul style="list-style-type: none"> – залучення фахівців з метою наукового обґрунтування пропорцій розподілу ренти; – визначення компенсаційних механізмів для всіх учасників; – пропорційне формування управлінської команди альянсу з представників усіх учасників

Застосування NOR-методу дозволить реально оцінити потенціал «життєздатності» колабораційного альянсу з точки зору можливих ризиків або збоїв у його функціонуванні.

У четвертому розділі **«Сценарне моделювання стратегій колаборації держави, місцевої громади та підприємств при реалізації рентних відносин в національній економіці»** розроблено науково-методологічне підґрунтя сценарного планування механізму колаборації стейкхолдерів у процесі розподілу та перерозподілу ПРР, економіко-математичний інструментарій ранжування соціальних, економічних та екологічних ризиків при створенні колабораційних альянсів у паливодобувній галузі, а також методологію вибору оптимального варіанту стратегій розвитку цих колабораційних альянсів.

Для сценарного моделювання змін у механізмах функціонування колабораційних альянсів, створених для впорядкування рентних відносин у НЕ, застосовано поєднання експертного, системного та емпіричного методів та сформовано синтетичний індикатор $S \{ i_l ; i_r ; i_m ; i_c \}$, де:

- i_l – рівень колабораційних альянсів: 1 – рівень держави; 2 – рівень ПДП; 3 – рівень регіону;
- i_r – вид ризику: 1 – ризик збільшення ціни ресурсу; 2 – ризик виснаження запасів ресурсів у регіоні; 3 – ризик зростання нормативних (ліцензійних, регуляторних) вимог держави в паливодобувній галузі; 4 – ринковий ризик; 5 – валютний ризик; 6 – ризик ліквідності; 7 – ризик збільшення рентних платежів; 8 – юридичний ризик; 9 – стратегічний ризик;
- i_m – тип конкуренції ПДП: 1 – внутрішньогалузева; 2 – міжгалузева; 3 – недосконала; 4 – досконала;
- i_c – тип кризи в країні: 1 – економічна криза; 2 – криза соціального розвитку; 3 – валютна криза; 4 – криза ліквідності; 5 – криза довіри; 6 – екологічна криза.

Імітаційні карти сценаріїв формувалися трьома експертними групами за вищеподаною системою критеріїв, за базу брали три варіанти розвитку подій: оптимістичний, песимістичний, найбільш імовірний.

Фрагмент побудованої в роботі імітаційної карти сценаріїв функціонування колабораційних альянсів, створених для впорядкування рентних відносин у НЕ, демонструє табл. 3.

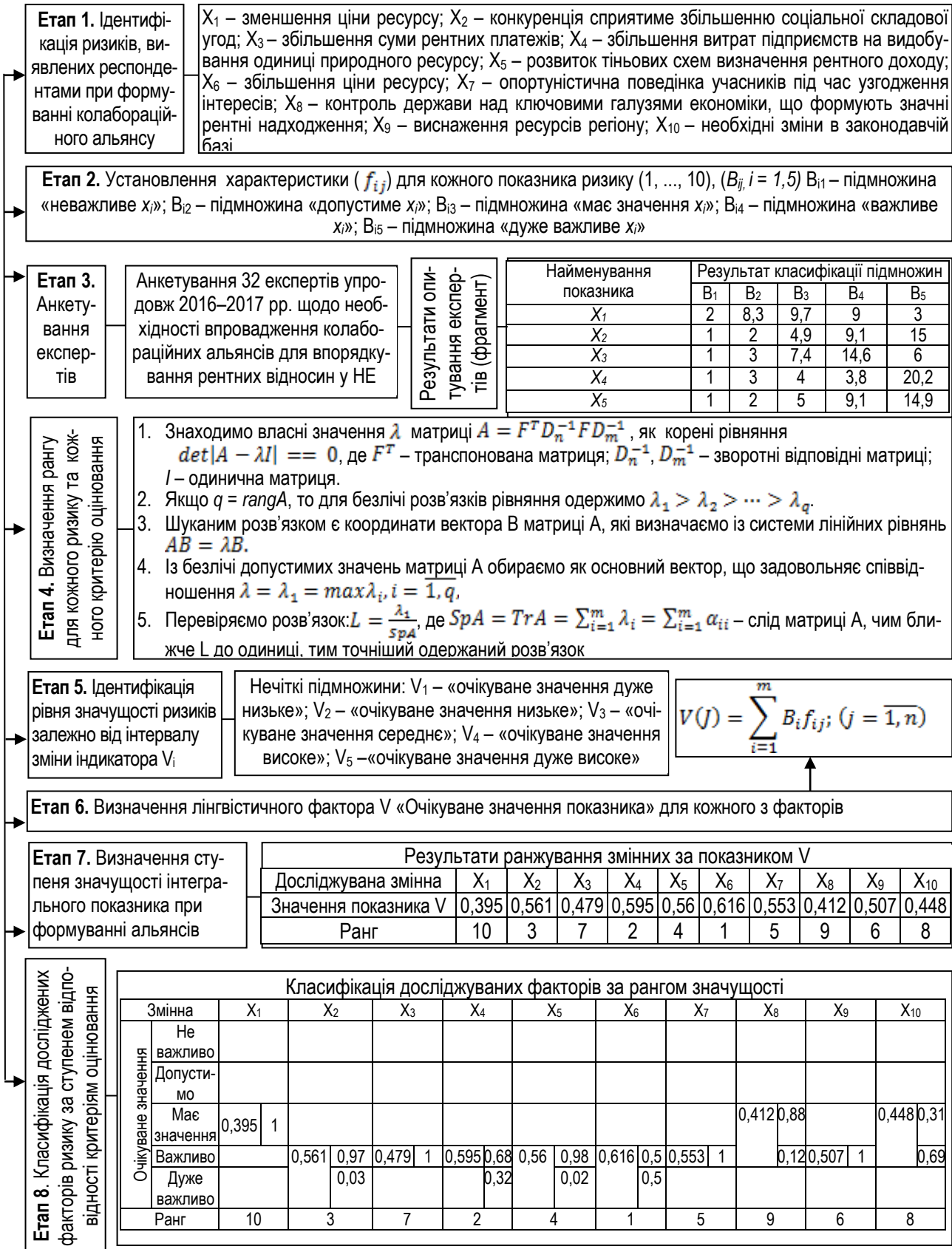
Таблиця 3 – Імітаційні карти сценаріїв функціонування колабораційних альянсів, створених для впорядкування рентних відносин у НЕ (фрагмент)

Оптимістичний варіант розвитку		Найбільш імовірний		Песимістичний варіант розвитку	
S {1; 3; 1; 1} S {2; 1; 2; 2} S {1; 7; 1; 3} S {2; 3; 1; 2} S {2; 7; 2; 5}	– держава через власні структури забезпечуватиме розвідку корисних копалин, регулювання під час видобування природних ресурсів; – зменшаться видатки на соціально-екологічні потреби регіонів	S {1; 3; 2; 2} S {3; 7; 3; 6} S {3; 2; 1; 5}	– висока ймовірність збільшення обсягу розвідки та видобування природних ресурсів; – необхідність установа фіксованих, а не варіативних часток відшкодування в бюджеті рентного доходу від видобування природних ресурсів	S {1; 7; 2; 2} S {1; 3; 3; 5} S {2; 7; 4; 1} S {2; 5; 4; 1} S {3; 7; 1; 6}	– постійні зміни рентного платежу ймовірно призведуть до зменшення видобування природних ресурсів; – зупинення низько-технологічних підприємств
S {1; 3; 1; 2} S {2; 5; 2; 1} S {1; 5; 1; 2} S {1; 8; 3; 3} S {2; 9; 3; 6}	– збільшаться надходження до бюджету; – відбудеться оптимізація витрат на видобування природних ресурсів через систему державних пільг з оподаткування прибутку та ПДВ при реалізації великих інвестиційних проектів	S {1; 7; 4; 1} S {2; 6; 3; 3}	висока ймовірність зменшення прибутку видобувних підприємств за рахунок збільшення собівартості природних ресурсів	S {1; 8; 2; 2} S {2; 8; 4; 5} S {3; 9; 3; 1} S {1; 7; 3; 1}	– виникне необхідність радикального перегляду нормативної бази рентної політики держави; – ймовірне різке зростання конкуренції на внутрішньому енергетичному ринку; – ймовірна поява корупційних схем у процесі розподілу і перерозподілу ПРР
S {3; 4; 4; 1} S {3; 5; 4; 2}	– виникає потреба у створенні цільових фондів щодо відновлення регіонів	S {2; 7; 2; 1} S {1; 3; 2; 3} S {2; 2; 2; 4} S {3; 1; 2; 6}	– ймовірні збільшення надходження до місцевих бюджетів; – ціни на природні ресурси можуть зростати	S {2; 1; 3; 1} S {2; 7; 3; 2}	– висока ймовірність збільшення рентних платежів; – висока ймовірність збільшення ціни ресурсів

Імітаційні карти дозволяють заздалегідь спрогнозувати потенційні зміни у впровадженні механізму колабораційних альянсів різних рівнів ієрархії (горизонтальні та вертикальні) на територіях видобування природних ресурсів, узгодити інтереси учасників та врахувати фактори ризику із застосуванням відповідних регуляторних інструментів.

У процесі сценарного моделювання стратегій колаборації держави, місцевої громади та ПДП при реалізації рентних відносин у НЕ важливо проранжувати всі соціальні, економічні та екологічні ризики, а також кількісно оцінити розмір та ймовірність настання тих із них, які можуть істотно трансформувати стратегії, сценарії та механізми функціонування колабораційних альянсів.

Для цього в дослідженні розроблено методичний інструментарій ранжування цих ризиків (рис. 1), що базується на методології нечіткої логіки (Fuzzy Logic) та враховує стійкість колабораційних відносин при визначенні найбільш значущих ризиків та їх взаємозв'язку.

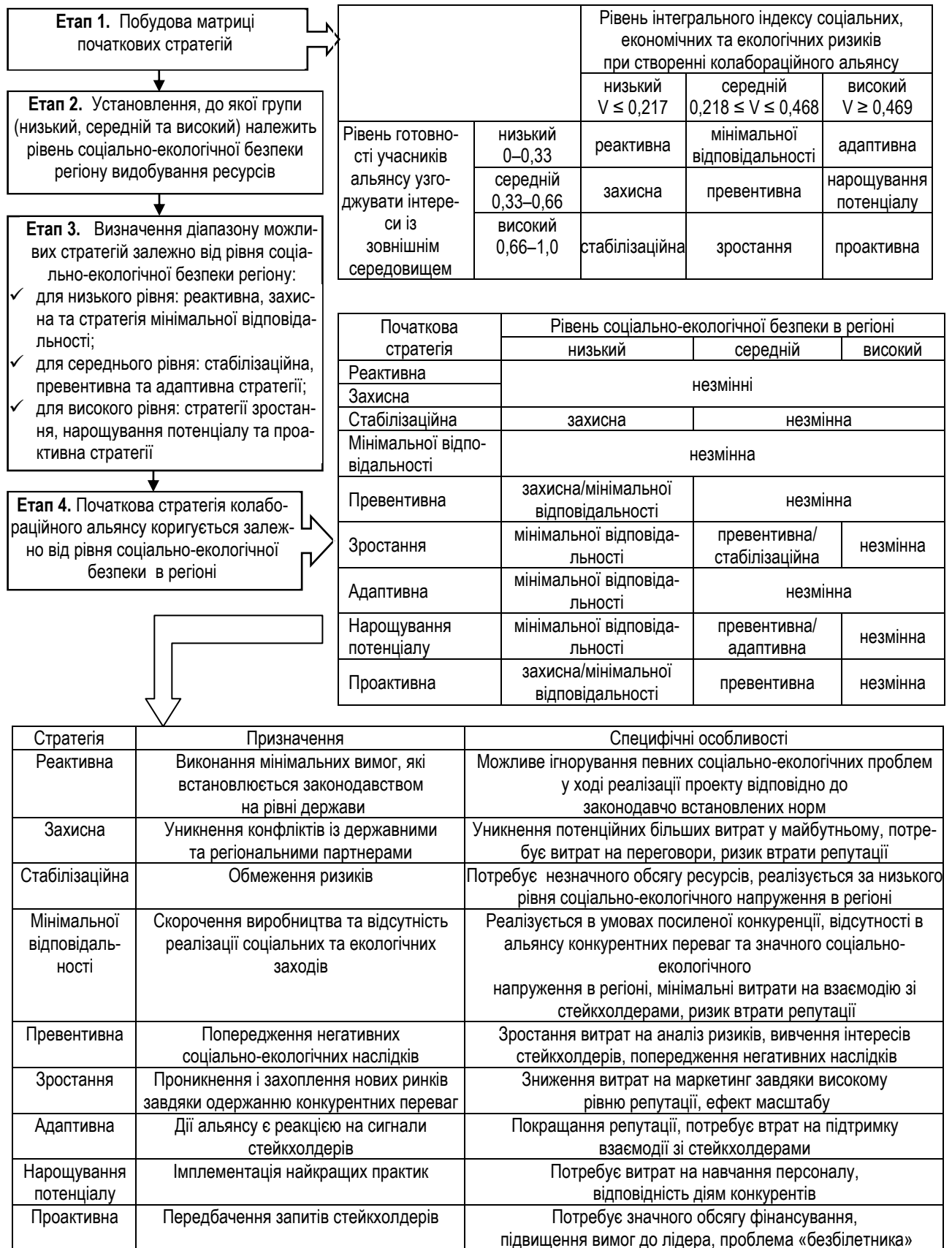

Рисунок 1 – Логіко-структурна схема та результати ранжування ризиків при створенні колабораційних альянсів у паливодобувній галузі

Основою дослідження стало експертне опитування 32 респондентів, які фактово можуть оцінити специфічні особливості паливодобувної галузі (на рівні державного регулювання галузі, ПДП, регіональних органів управління). Респонденти під час анкетування оцінювали ймовірність виникнення різних типів ризиків у паливодобувній галузі, що можуть вплинути на вартість ресурсів і конкурентоспроможність ПДП, а також ранжували виявлені найбільш імовірні ризики за ступенем значущості для формування майбутнього колабораційного альянсу між державою і ПДП щодо приводу розподілу рентного доходу. Для визначення залежності між кількісними та якісними ознаками, що характеризують однорідні ранжовані об'єкти, в роботі використовувався ранговий коефіцієнт конкордації Кендала – Сміта. Результати розрахунку показали, що коефіцієнт конкордації експертів щодо виявлення ризиків при створенні колабораційного альянсу становив 0,766, що свідчить про достатньо високий рівень узгодженості думок експертів. Моделювання здійснено за допомогою програмного пакета MathCAD.

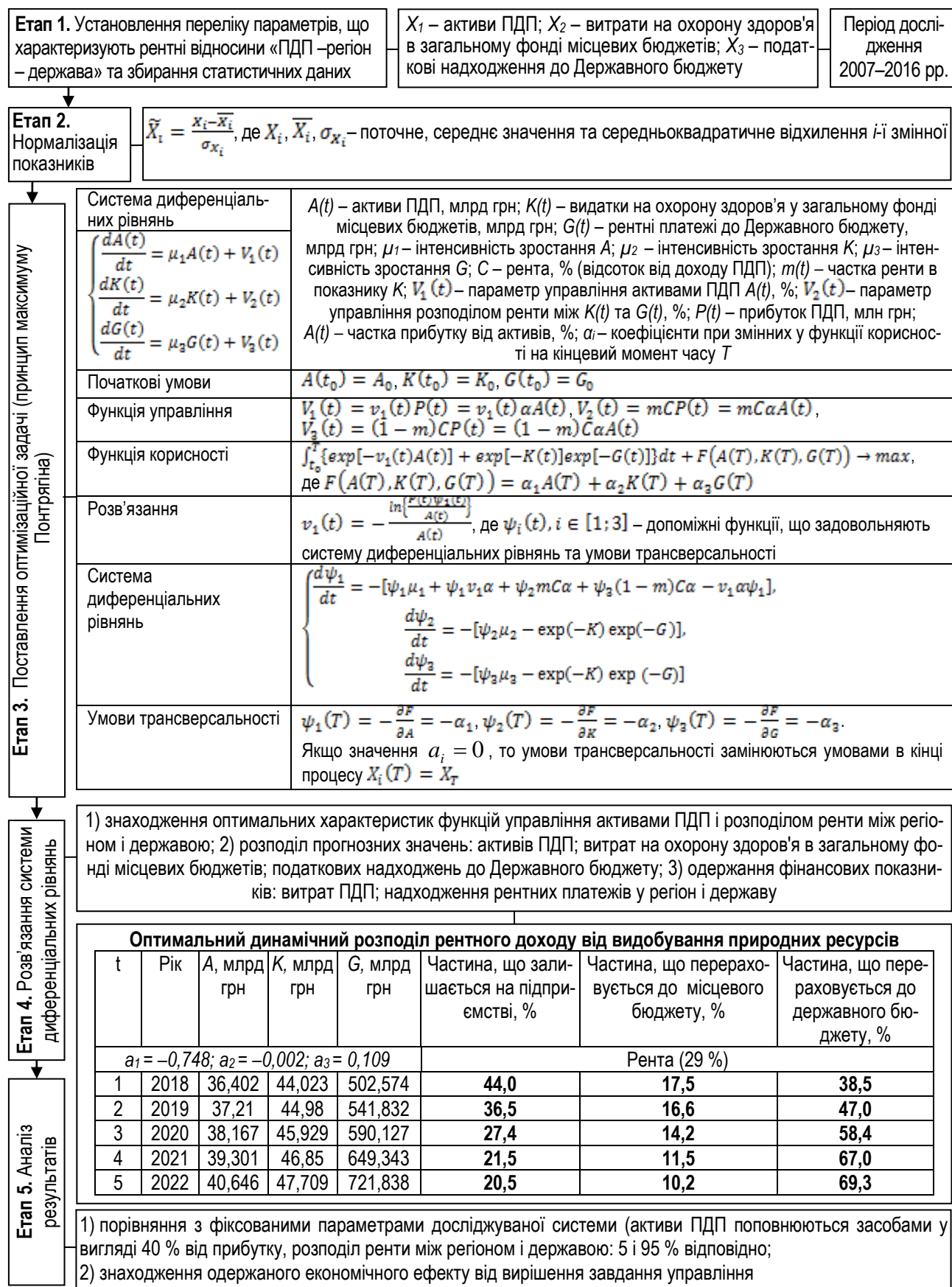
Аналіз результатів дослідження показав, що: до групи «дуже важливих» ризиків для колабораційних альянсів увійшли ризики збільшення витрат ПДП на видобування одиниці ресурсу (ранг значущості становить 0,32) та збільшення ціни ресурсу (0,50); до групи «важливих» ризиків – ризик зростання конкуренції між ПДП із відповідним збільшенням соціальної складової угод (0,97), збільшення суми рентних платежів (1,0), опортуністичної поведінки учасників під час узгодження інтересів сторін (1,0), виснаження ресурсів регіонів (1,0), розвитку тіньових схем при визначенні рентного доходу (0,98); до групи ризиків, які «мають значення» – ризик зменшення ціни ресурсу (1,0) та зростання рівня контролю держави за паливодобуванням як ключовою галуззю економіки (0,88). Для вибору оптимального варіанту стратегій розвитку колабораційних альянсів, створених для впорядкування рентних відносин у НЕ, в дослідженні розроблено чотирирівневий підхід, в основу якого покладено узгодженість таких трьох параметрів: 1) інтегрального показника готовності учасників альянсу узгоджувати інтереси із зовнішнім середовищем під час реалізації проекту; 2) інтегрального індексу соціо-еколого-економічних ризиків при створенні колабораційного альянсу; 3) рівня соціально-екологічної безпеки регіону видобування ресурсів (рис. 2.). Практична реалізація пропонованого підходу дозволить від ефективного функціонування колабораційних альянсів, що в результаті, призведе до синергетичного ефекту в розвитку всіх сфер суспільного життя держави.

У п'ятому розділі «**Оптимізація розподілу природно-ресурсної ренти в системі «держава – регіон – підприємство»**» визначено оптимальні пропорції розподілу рентного доходу між ПДП, місцевим та Державним бюджетами; обґрунтовано доцільність та механізм створення регіонального фонду перерозподілу рентних доходів; запропоновано механізм розподілу рентного доходу ПДП, залежно від їх участі у відновленні територій після закінчення видобування ресурсів. Розроблено теоретико-методичні засади оптимального розподілу рентного доходу ПДП в умовах колабораційного альянсу в системі «держава – регіон – підприємство», в яких враховується одномоментне та взаємозв'язане зростання рентних надходжень до Державного і місцевих бюджетів, а також підвищення вартості активів ПДП (рис. 3).

Рисунок 2 – Трансформація стратегій розвитку колабораційних альянсів, створених для впорядкування рентних відносин у НЕ

Рисунок 3 – Методологія та емпіричні розрахунки оптимального розподілу рентного доходу в системі «держава – регіон – підприємство»

Як засвідчило проведене дослідження, оптимальним варіантом є розподіл рентного доходу відповідно до ефективності ПДП та соціально-економічної і екологічної ситуації в регіоні. Також доведено доцільність диференційованого коригування структури перерозподілу рентного доходу. За емпіричними розрахунками, у 2018–2022 рр. оптимальною буде така динаміка зміни пропорцій розподілу рентного доходу:

- частка, що перераховується до місцевих бюджетів, повинна зменшуватися з 17,5 до 10,2 % (у середньому за період –14 %);
- частка, що залишається на ПДП, повинна зменшуватися з 44 до 20,5 % (у середньому за період –30 %);
- частка, що перераховується до Державного бюджету, повинна збільшуватися з 38,5 до 69,3 % (у середньому за період – 56 %).

Запропонована оптимізаційна модель розподілу ПРР між учасниками колабораційних альянсів потребує розроблення інституційного інструментарію перерозподілу та акумулювання фінансових ресурсів на регіональному рівні, які будуть сприяти відновленню територій та зниженню ризиків майбутніх поколінь. На підставі узагальнення світової практики функціонування суверенних фондів національного багатства, фондів розвитку майбутніх поколінь, стабілізаційних та страхових фондів зроблено висновок, що формування децентралізованих фондів, кошти яких використовуються регіональними органами влади, є ефективним інструментом у накопиченні та інвестуванні надходжень від видобування корисних копалин та подолання негативних наслідків від цієї діяльності (наприклад, Постійний фонд Аляски). Виходячи з цього, обґрунтовано доцільність створення в кожному регіоні України регіонального фонду перерозподілу рентних доходів та визначено такі його характеристики:

1. Тип Фонду за класифікацією МВФ для суверенних фондів національного багатства – змішаний (фонд розвитку та ощадний фонд).

2. Структурно Фонд складається з трьох незалежних фондів: фонду відтворення (призначення – відтворення природно-ландшафтного комплексу регіону), фонду компенсування (подолання негативних соціальних та екологічних наслідків від функціонування паливодобувного комплексу) та фонду резервів для майбутніх поколінь (конвертація надходжень від невідновлюваних активів у більш диверсифікований портфель активів та пом'якшення ефекту «голландської хвороби»).

3. Принцип формування надходжень фондів: для фонду відтворення – товарний (за рахунок 35 % рентного доходу, що залишається на рівні регіону), для фонду компенсування та фонду резервів для майбутніх поколінь – змішаний, тобто поєднання рентного доходу (у фонд компенсування спрямовується 35 % рентного доходу, що залишається на рівні регіону, а у фонд резервів для майбутніх поколінь – 30 %) та доходу від інвестицій самих фондів.

4. Форма управління Фонду: змішана, тобто, органи управління формуються представниками регіональних органів державної влади з представників

органів місцевого самоврядування та представників саморегульованих організацій паливодобувної галузі, рівень самоврядування – високий.

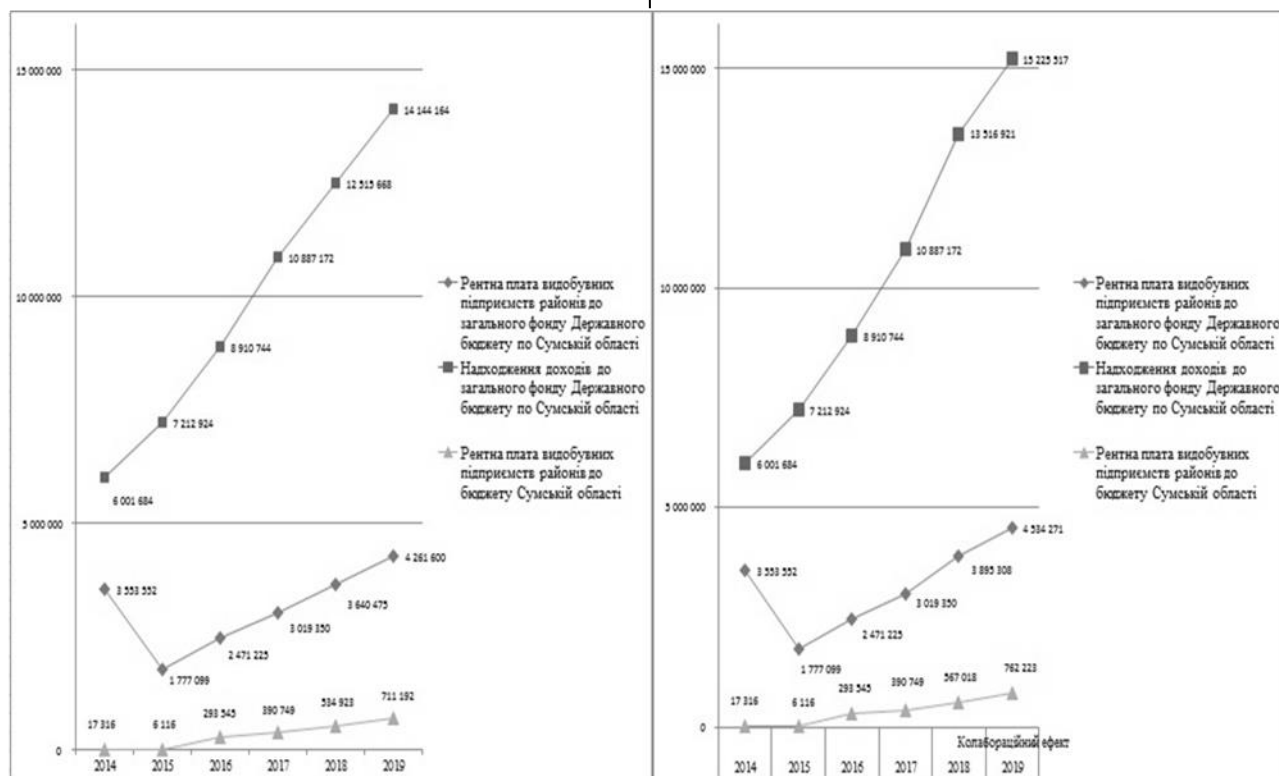
Цей Фонд не повинен виконувати функції стабілізаційного фонду щодо забезпечення балансу бюджету регіону в разі різких коливань цін на нафту, газ та інші сировинні ресурси.

У процесі оптимізації розподілу рентного доходу ПДП необхідно врахувати потребу у поповненні дохідної частини Державного бюджету України, економічні, соціальні та екологічні інтереси тих територій, де видобували природні ресурси, а також необхідність технічного та технологічного оновлення потужностей ПДП. У роботі запропоновано механізм диференціації частки, що буде вилучатися з рентного доходу на відновлення територій після закінчення видобування природних ресурсів (рис. 4).

МЕТОДОЛОГІЧНЕ ПІДҐРУНТЯ: співвідношення частки відновленої за рахунок власних коштів регіональних ПДП площі в загальній площі, на якій видобували природні ресурси (F_{pr}), та вилученої частки рентного доходу, перерахованої в місцеві бюджети на фінансування соціальних, економічних та екологічних програм для територіальної громади (k_{reg})

F_{pr}	[0,1 ; 0,2)	[0,2 ; 0,3)	[0,3 ; 0,4)	[0,4 ; 0,5)	[0,5 ; 0,6)	[0,6 ; 0,7)	[0,7 ; 0,8)	[0,8 ; 0,9)	[0,9 ; 1,0)	1,0
$k_{reg}, \%$	2,5	3,0	3,5	4,0	4,5	5,0	5,5	6,0	6,5	7,0

ЕМПІРИЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ: Екстраполяція колабораційного рентного ефекту від справедливого перерозподілу ПРР у Сумській області за 2014–2017 рр. (за даними Державної служби статистики України та фінансового управління Сумської області)

Рисунок 4 – Методологічне та емпіричне підґрунтя диференційованого розподілу рентного доходу ПДП, залежно від їх участі у відновленні територій після закінчення видобування природних ресурсів

Як бачимо з рисунка 4, системне поєднання методу «витрат та вигод» і методу екстраполяції при прогнозуванні показників дозволило встановити, що створення колабораційного альянсу у сфері видобування енергетичних ресурсів підвищує загальний ефект на 15 %.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі подано теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми щодо розроблення теоретико-методологічних засад застосування положень теорії колабораційних альянсів у процесі державного регулювання рентних відносин у НЕ, формування науково-методичного підґрунтя узгодження соціо-еколого-економічних інтересів держави, місцевих громад та ПДП при розподілі та перерозподілі ПРР.

За результатами дослідження зроблено такі висновки:

1. Забезпечення соціальної та економічної збалансованості у розподілі рентних доходів у НЕ базується на застосуванні основних положень «теорії колабораційного альянсу» та концептуальних засадах державного регулювання взаємодії в системі «держава – регіон – ПДП».

2. Колабораційні альянси, створені для впорядкування рентних відносин у НЕ, є формою взаємодії стейкхолдерів на вертикальному (держава – регіон – ПДП) та на горизонтальному (ПДП – ПДП) рівнях у процесах розподілу та перерозподілу ПРР, що забезпечує реалізацію принципів соціальної відповідальності надродобувних підприємств в умовах прозорості та довіри.

3. Умовою впорядкування рентних відносин у НЕ є визначення необхідних та достатніх умов у реалізації процедур самострахування кожного з учасників колабораційного альянсу, визначення типу взаємозв'язків між ними, виявлення специфічних ризиків в умовах коопетиції, оцінювання можливих втрат при функціонуванні колабораційних альянсів.

4. Розвиток теорії соціальної відповідальності на різних рівнях управління передбачає імплементацію принципів забезпечення соціальної відповідальності при створенні колабораційних альянсів, а саме: визначення соціальних можливостей (здатність ПДП створювати соціальні цінності для своїх працівників та суспільства в цілому); збалансування інтересів учасників колабораційних альянсів (дозволяє збалансувати інтереси кожного з учасників альянсу та визначити їх пріоритети); толерантності до ризиків (означає, що кожен з учасників має певні ризики у забезпеченні соціальної відповідальності в діяльності, обумовленій колабораційними відносинами); екологічної спрямованості колабораційного альянсу (передбачає реалізацію положень стійкого розвитку теперішніх та майбутніх поколінь).

5. Створення колабораційного альянсу обумовлює виникнення колабораційного рентного ефекту, під яким розуміють соціо-еколого-економічний результат учасників (держава – регіон – ПДП), що утворюється при використанні природних ресурсів територій. Виникнення цього ефекту обумовлено фактором синергії у взаємодії учасників альянсу та підвищує загальний результат його

функціонування. Проведені дослідження показали, що створення колабораційного альянсу у сфері видобування енергетичних ресурсів може підвищити загальний результат взаємодії учасників на 15 %. Цей результат визначається у співвідношенні економічних витрат та вигод від функціонування альянсу.

6. Ефективне управління колабораційним альянсом, що створене для впорядкування рентних відносин у НЕ, передбачає моделювання його розвитку на підставі використання «методу сценаріїв» і поєднання системного та емпіричного підходів. Це дозволяє сформувати концептуальні засади механізму системної взаємодії «держава – регіон – підприємство», що дає можливість забезпечити збалансований розподіл рентних доходів між учасниками альянсу.

7. Формування колабораційних альянсів у паливодобувній галузі пов'язане з виникненням соціальних, екологічних та економічних ризиків, що передбачає розроблення системи ризик-менеджменту, яка складається з таких елементів: ідентифікації ризиків, їх вимірювання, підсистеми моніторингу та контролю, розроблення заходів щодо їх мінімізації. Ймовірність настання негативних наслідків від цих ризиків оцінюється коефіцієнтом конкордації Кендала – Сміта.

8. Для визначення найбільш значущих ризиків та зусиль концентрації щодо їх мінімізації необхідно проводити ранжування соціальних, екологічних та економічних ризиків, що виникають при створенні та функціонуванні колабораційних альянсів. Це здійснюється на основі методу нечіткої логіки (Fuzzy Logic), що дозволяє визначити значення індикаторів стійкості колабораційних відносин.

9. Стійкість колабораційних відносин у паливодобувній галузі передбачає розроблення та імплементацію відповідних стратегій. Вибір тих чи інших стратегічних рішень базується на використанні матричного підходу. Матриця стратегій розвитку колабораційних альянсів формується на підставі інтегрального показника значущості соціальних, екологічних та економічних ризиків у територіальній системі для різних видів стратегій (базових, ресурсних, функціональних, інноваційних).

10. Оптимальний розподіл рентного доходу ПДП в умовах колабораційного альянсу здійснюється на підставі використання принципу максимуму Понтрягіна, системи диференціальних рівнянь, що описують функції управління активами ПДП, витрати на охорону здоров'я на рівні регіону та рентних надходжень до Державного бюджету України, а також на використання функції корисності. Одержання оптимального розподілу рентного доходу забезпечує відсутність конфліктів інтересів між учасниками альянсів.

11. Оптимальним варіантом є розподіл ПРР відповідно до ефективності роботи ПДП і соціально-екологічної та економічної ситуації в місцях їх розташування. Проведені оптимізаційні розрахунки показали, що в період між 2018–2022 роками доцільно спрямовувати в середньому 14 % до місцевих бюджетів, 56 % – до Державного бюджету та 30 % від рентного доходу залишати у розпорядженні ПДП. У подальшому доцільно коригувати структуру розподілу ре-

нтного доходу з урахуванням зміни економічних, соціальних та екологічних факторів. Зокрема, рекомендується упродовж наступних п'яти років змінювати частку рентного доходу, що залишається на підприємстві з 44 до 20,5 %, до місцевих бюджетів – з 17,5 до 10,2 % та спрямовувати до Державного бюджету частку рентного доходу з 38,5 до 69,3 %.

12. Для ефективного використання коштів від перерахування ПРР до місцевих бюджетів пропонується сформувати регіональний фонд перерозподілу рентних доходів, структурними частинами якого є: фонд відтворення природно-ландшафтного комплексу регіону з відрахуванням 5 % від частки рентного доходу, що надходить до місцевих бюджетів; фонд компенсування негативних соціальних та екологічних наслідків від функціонування паливодобувного комплексу (розміром 4 %) та фонд хеджування ризиків майбутніх поколінь (розміром 5 %).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Монографії

1. Галинська Ю. В. Державне регулювання розподілу природно-ресурсної ренти в національній економіці України: монографія. Суми: Сумський державний університет, 2017. 298 с. (17,44 друк. арк.).
2. Halynska Yuliia. Collaborative alliances in environmental management: monograph. Germany: LAP LAMBERT Academic Publishing is a trademark of International Book Market Service Ltd., 2017. 52 p. (3,02 друк. арк.).
3. Halynska Yuliia. Does it possible to redistribute the rental income from the extracting companies in terms of cooperation in Ukraine? *Economy and education of Ukraine: on the road to EU*: monograph. Nova Sandec, Poland, 2016. P. 92–107 (0,98 друк. арк.).
4. Галинська Ю. В. Еколого-економічні аспекти збалансованого використання природних ресурсів в регіоні. Сталый людський розвиток місцевих громад. Наукові праці ВНЗ-партнерів Проекту ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду» / за заг. ред. М. А. Лепського. Київ, 2015. С. 302–306 (0,4 друк. арк.).
5. Телиженко А. М., Шевченко Т. И., Галинская Ю. В. Эколого-экономическое обоснование обращения с твердыми бытовыми отходами. *Отходы – вторичные ресурсы: управление, экономика, организация*: коллективная монография: в 2 т. Сумы: Сумский государственный университет, 2013. Т. 1. С. 200–209 (0,3 друк. арк.). *Особистий внесок: організаційні аспекти управління вторинними ресурсами.*

Статті у наукових виданнях України

6. Halynska Yu. V. Strategic view on the rental policy in the field of environmental management. *Problems and Perspectives in Management (Scopus)*. 2018. Vol. 16, Issue 1. P. 1–11 (1,86 друк. арк.).

7. Halynska Y. Scenarios of implementing the mechanism of collaborative alliances on the territories of natural resource extraction with risk factor. *Сучасні питання економіки і права: зб. наук. праць (Index Copernicus)*. 2017. Вип. 2 (5, 6). С. 76–84 (1,27 друк. арк.).
8. Галинська Ю. В., Байстріченко Н. О. Розподіл частки природно-ресурсної ренти паливодобувних підприємств між позабюджетними фондами на рівні регіону. *Бізнес-навігатор (Index Copernicus)*. 2017. Вип. 4 (43). С. 68–74 (1,27 друк. арк.). *Особистий внесок: розроблено механізм визначення частки ППР паливодобувних підприємств між позабюджетними фондами на регіональному рівні* (0,84 друк. арк.).
9. Галинська Ю. В. Впровадження ефективної колаборації підприємств у сфері природокористування. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка» (Google Scholar)*. 2017. № 4. С. 49–57 (1,16 друк. арк.).
10. Halynska Y., Telizhenko A. Risk in the formation of collaboration alliance of the redistribution natural rental income. *Problems and Perspectives in Management (Scopus)*. 2016. Vol. 14, Issue 4. P. 181–185 (1,28 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено роль соціо-еколого-економічних ризиків при взаємодії держави, регіону та підприємств* (0,9 друк. арк.).
11. Halynska Y., Beata Gibesova, Vaclav Zubiček, Eliška Fiedlerova Formation of a complex of management decisions on the reduction of environmental pollution during the development of coal mines. *Problems and Perspectives in Management (Scopus)*. 2017. Vol. 15, Issue 2 (cont. 1). P. 246–254 (1,39 друк. арк.). *Особистий внесок: розроблено комплекс управлінської еколого-економічної колаборації при видобуванні вугілля* (0,6 друк. арк.).
12. Галинська Ю. В. Основні питання щодо врахування рентної складової при формуванні доходів природоексплуатуючих підприємств. *Інтелект XXI (Index Copernicus)*. 2017. Вип. 2. С. 288–294 (1,39 друк. арк.).
13. Галинська Ю. В. Державне регулювання рентної політики в паливодобувній галузі України в умовах трансформації соціально-економічних відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство» (Index Copernicus)*. 2017. Вип. 16. С. 52–57 (1,74 друк. арк.).
14. Галинська Ю. В. Класифікації ризиків при функціонуванні колабораційних альянсів у природокористуванні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки» (Index Copernicus)*. 2017. Вип. 27, ч. 1. С. 49–54 (1,62 друк. арк.).
15. Галинська Ю. В. Взаємодія видобувних підприємств України в умовах коопетиції. *Вісник Одеського національного університету ім. І. І. Мечнікова. Серія «Економіка» (Index Copernicus)*. 2017. Т. 22, вип. 7(60). С. 27–31 (1,39 друк. арк.).
16. Галинська Ю. В., Теліженко О. М., Байстріченко Н. О. Основи теоретичного аналізу ресурсного ринку. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка» (Google Scholar)*. 2017. № 2. С. 5–13 (1,2 друк. арк.).

Особистий внесок: визначені передумови колаборації в системі «держава – регіон – підприємство» на ресурсному ринку (0,5 друк. арк.).

17. Галинська Ю. В. Формування бюджетів територіальних громад за рахунок розподілу природно-ресурсної ренти паливодобувних підприємств». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка» (CrossRef)*. 2017. Вип. 2 (50). С. 253–261 (1,97 друк. арк.).
18. Галинська Ю. В. Основні принципи соціальної відповідальності при формуванні системи колабораційних альянсів в природовидобувній галузі. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії (НБУ ім. В. В. Вернадського)*. 2017. Вип. 4 (10). С. 37–43 (1,63 друк. арк.).
19. Галинська Ю. В. Необхідність створення колабораційних стратегічних альянсів в природодобувній галузі України при впровадженні соціально-орієнтованої політики регіонів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки» (Index Copernicus)*. 2017. Вип. 23. С. 70–74 (1,39 друк. арк.).
20. Галинська Ю. В. Економіко-юридичні аспекти виникнення, вилучення та розподілу природно-ресурсної ренти при експлуатації надр. *Причорноморські економічні студії (Index Copernicus)*. 2016. Вип. 12.2. С. 69–74 (1,74 друк. арк.).
21. Галинська Ю. В. Особливості, характер і трансформаційна динаміка розвитку рентної політики в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Економіка і менеджмент» (Index Copernicus)*. 2016. С. 190–195 (1,51 друк. арк.).
22. Галинська Ю. В., Шевченко Т. І. Вдосконалення регіональних систем поводження з відходами з метою використання їх ресурсного потенціалу. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка» (Google Scholar)*. 2013. № 3. С. 39–44 (1,27 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено регіональні особливості формування ресурсного потенціалу (0,84 друк. арк.).*

Публікації у зарубіжних наукових виданнях

23. Halynska Y. Coopetition of ukrainian enterprises in the field of natural resource management in the conditions of the modern economy. *EUREKA: Social and Humanities (WorldCat)*. 2017. Issue 6 (12). P. 31–37 (1,51 друк. арк.).
24. Галинська Ю. В., Мішеніна Г. А. Рента как составляющая стратегического развития Украины. *Sustainable development (Index Copernicus)*. 2014. № 19. P. 37–42 (1,21 друк. арк.). *Особистий внесок: запропоновані шляхи трансформації державної рентної політики в Україні (0,6 друк. арк.).*
25. Halynska Y. The analysis of the experience of distribution of rent income from extraction of natural resources in the countries of the world. *The scientific Heritage (Google Scholar)*. 2016. No. 6 (6). P. 46–51 (1,27 друк. арк.).
26. Галинська Ю. В., Теліженко О. М. Определение, изъятие и перераспределение рентных доходов в системе «государство – регион – субъект хозяйствования». *Sustainable development (Index Copernicus)*. 2014. № 15. P. 104–

- 107 (1,23 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено умови розподілу пенсних доходів у системі «держава – регіон – підприємство»* (0,81 друк. арк.).
27. Halynska Y. V. Collaboration or cooperation: concept definitions when merging interests of the state and extractive companies of Ukraine. *Journal of Research in Business, Economics and Management (Index Copernicus)*. 2017. Vol. 8, Issue 4. P. 1470–1476. URL: www.scitecresearch.com (1,4 друк. арк.).
28. Halynska Y. Developing the strategies for implementation of collaborative alliance in the extractive field. *EUREKA: Social and Humanities (WorldCat)*. 2017. Issue 4. P. 13–20 (1,27 друк. арк.).

Тези доповідей на наукових конференціях

29. Галинська Ю. В. Стратегические коллаборационные альянсы природодобывающих предприятий как метод внедрения социально-ориентированной политики в регионах. The global competitive environmental: development of modern social and economic system International scientific conference. (Moldova, 2017). Chisinau, Republic of Moldova: Baltija Publishing, 2017. P. 15–17. (0,11 друк. арк.).
30. Галинська Ю. В. Необхідність розробки «стратегічного набору» щодо регіональних стратегій розвитку у сфері природокористування. *Від Балтики до Причорномор'я: формування сучасного економічного простору*: матеріали міжнар. наук. конф., (Рига, 2017 р.). Латвія, 2017. С. 39–41 (0,14 друк. арк.).
31. Галинська Ю. В. Фактори успіху колабораційних альянсів при узгодженні інтересів суб'єктів хазяйнування. *Сучасна економіка: стан та перспективи подальшого співробітництва з країнами ЄС*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., (Запоріжжя – Резекне, 2017 р.). Латвія; Україна: Класичний приватний університет, 2017. С. 26–28 (0,17 друк. арк.).
32. Галинська Ю. В. Рентна складова у трансформації соціальної політики України. *«Актуальні питання, проблеми та перспективи регулювання міжнародних економічних відносин»*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 2016. С. 74–76 (0,16 друк. арк.).
33. Галинская Ю. В. Определение основных рисков при формировании коллаборационных альянсов в природодобывающих отраслях Украины. *Розвиток міжнародної конкурентоспроможності: держава, регіон, підприємство*: матеріали міжнар. наук. конф., (Лісабон, 2016 р.). Португалія: Nova University, 2016. С. 78–80 (0,15 друк. арк.).
34. Halynska Y. International Scientific Conference "Prospects effective management making in business and projects. Formation of cooperative and collaborative alliances as a method of adoption of the innovative solutions, (Odessa, 2016). Odessa, 2016. P. 13–17 (0,17 друк. арк.).

35. Halynska Y. International Scientific Conference "Management of innovative processes in Ukraine: economic, social and political transformation. *The impact of social responsibility on sustainable use of natural resources*, (Lviv, 2016). Lviv, 2016. С. 57–59 (0,18 друк. арк.).
36. Halynska Y. Problems of economics and management: Collection of scientific articles *The transformation of rent relations in Ukraine and implementation of regional responsibility for natural resources on its territory* (Canada, 2015). Publishing house «BREEZE». Montreal, Canada, 2015. P. 349–353 (0,18 друк. арк.).
37. Halynska Y. The impact of human factor on sustainable use of natural resources *Współczesne wyzwania międzynarodowego zarządzania zasobami ludzkimi*: international scientific conference, (Żywiec-Kraków, 2015). Żywiec-Kraków, 2015. URL: <http://bezpлатneszkoly.pl/wpcontent/uploads/2015/11/plan.zywiec.20.11.pdf> (0,14 друк. арк.).
38. Галинська Ю. В., Мішеніна Г. А. Корпоративна соціальна відповідальність та розвиток ринку відповідальних інвестицій. *Сучасні тенденції розвитку світової економіки*: зб. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 2014 р.). Харків: ХНАДУ, 2014. С. 104–106 (0,17 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджені зв'язки в системі «держава – регіон – підприємство» в процесі корпоративної соціальної відповідальності* (0,08 друк. арк.).
39. Галинська Ю. В., Гордієнко В. П. Удосконалення методів регулювання еколого-економічних інструментів у природокористуванні: матеріали Тринадцятої щорічної всеукр. наук. конф. «Екологічний менеджмент у загальній системі управління» (Суми, 2013 р.). Суми: Вид-во СумДУ, 2013. С. 36–38 (0,16 друк. арк.). *Особистий внесок: запропоновано методи регулювання еколого-економічних відносин щодо розподілу ПРР* (0,08 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Галинська Ю. В. Державне регулювання розподілу природної ренти в національній економіці на основі теорії колабораційних альянсів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Сумський державний університет, Суми, 2018.

Дисертацію присвячено розробленню теоретико-методологічних засад застосування положень теорії колабораційних альянсів у процесі державного регулювання рентних відносин у національній економіці, формуванню науково-методичного підґрунтя узгодження соціо-еколого-економічних інтересів держави, місцевих громад та паливодобувних підприємств у процесі розподілу та перерозподілу природно-ресурсної ренти. У роботі визначено методологію партисипативного управління колаборацією стейкхолдерів при реалізації рентних відносин, оцінювання ефектів та ризиків їх взаємодії в паливодобувній галузі, вибудовування стратегій та сценаріїв колабораційних альянсів між державою,

місцевими громадами та підприємствами, обґрунтовано засади соціальної відповідальності держави в процесі регулювання рентних відносин у національній економіці тощо. Запропоновано систему критеріїв узгодження інтересів у системі «держава – територіальні громади – підприємства» щодо розподілу та перерозподілу природно-ресурсної ренти, розроблено економіко-математичну оптимізаційну модель для диференційованого коригування структури перерозподілу рентного доходу в межах альянсу, запропоновано економіко-математичний інструментарій ранжування соціальних, економічних та екологічних ризиків при створенні колабораційних альянсів у паливодобувній галузі, механізм диференційованого розподілу рентного доходу паливодобувних підприємств, залежно від їх участі у відновленні територій після закінчення видобування природних ресурсів.

Ключові слова: державне регулювання, національна економіка, рентна політика, колабораційний альянс, колабораційний рентний ефект.

АННОТАЦІЯ

Галинская Ю. В. Государственное регулирование распределения природной ренты в национальной экономике на основе теории коллаборационных альянсов. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Сумский государственный университет, Сумы, 2018.

В работе обоснованы теоретико-методологические основы применения положений теории коллаборационных альянсов в процессе государственного регулирования рентных отношений в национальной экономике, что предусматривает справедливое распределение природно-ресурсной ренты и партисипативное участие всех стейкхолдеров в формировании рентного дохода.

Введено в терминологический оборот понятие «коллаборационный рентный эффект» как кумулятивный социо-эколого-экономический результат от рационального формирования, распределения и перераспределения природно-ресурсной ренты, возникающий вследствие согласованного коллаборационного взаимодействия государства, местной общины и предприятия. Этот эффект предложено оценивать через сопоставление входных и выходных денежных потоков, инвестиционных затрат, налоговых поступлений, рентных платежей, социальных и экологических выплат в пределах коллаборационного альянса и при отсутствии коллаборации с учетом альтернативных поступлений от использования природных ресурсов территории и нормы дисконта, оцененной с учетом альтернативной стоимости капитала и рисков.

Критериями согласования интересов в системе «государство – регион – предприятие» предложено считать размер не статичной, а динамической ренты, сложившийся институциональный механизм распределения и перераспределения рентных доходов от использования топливно-энергетических ресурсов,

уровень законодательной свободы по передаче прав собственности на эти ресурсы и прав пользования ими, уровень развития инфраструктуры рынка энергетических ресурсов и уровень фискальной децентрализации в стране.

Целесообразность создания коллаборационных альянсов в топливдобывающей отрасли предложено определять на основе интегрального показателя по совокупности критериев, определяющих готовность стейкхолдеров к реализации совместной (в форме кооперации и коллаборации) деятельности.

В общую систему принципов коллаборации предложено имплементировать принципы: социальной ценности для местной общины на территории добычи топливно-энергетических ресурсов и общества в целом; социальной сбалансированности и согласования социальных интересов участников альянсов; толерантности к социальным рискам; коллаборационной социальной этики; транспарентности в отношениях участников альянса.

Разработан экономико-математический инструментарий ранжирования социальных, экономических и экологических рисков при создании коллаборационных альянсов в топливдобывающей отрасли, базирующийся на экспертном оценивании вероятности возникновения различных типов рисков, применении метода нечеткой логики (Fuzzy Logic) и учете индикаторов устойчивости коллаборационных отношений.

Разработана экономико-математическая оптимизационная модель для дифференцированной корректировки структуры перераспределения рентного дохода с учетом одновременных и взаимосвязанных изменений эффективности предприятия и социально-эколого-экономической ситуации в регионе добычи ресурсов.

Выбор оптимального варианта стратегии развития коллаборационных альянсов, созданных для упорядочения рентных отношений в национальной экономике, предложено осуществлять на основе интегрального уровня готовности их участников согласовывать интересы с внешней средой при реализации проекта, интегрального индекса социо-эколого-экономических рисков при создании альянса и уровня социально-экологической безопасности региона добычи ресурсов.

Обоснована необходимость создания в Украине региональных фондов перераспределения рентных доходов, которые будут функционировать по типу смешанных (фондов развития и сберегательных фондов) с высоким уровнем самоуправления, структурно включать фонды воспроизводства природно-ландшафтного комплекса региона, фонды компенсации негативных социальных и экологических последствий от функционирования топливо-добывающих компаний, а также фонды хеджирования рисков будущих поколений, формировать поступления за счет рентного и инвестиционного дохода.

Оптимальное распределение рентного дохода предприятий топливдобывающей отрасли должно предусматривать дифференциацию доли, которая будет изыматься из рентного дохода в местные бюджеты на финансирование социальных, экономических и экологических программ для территориальной

общины, в зависимости от роли предприятия в восстановлении территорий после окончания добычи природных ресурсов.

Для выявления специфических рисков в коллаборационных альянсах предложено использовать методологию Hazard and Operability Research и эмпирические результаты опроса ведущих предприятий нефтегазовой промышленности Украины.

Для сценарного планирования механизма коллаборации стейкхолдеров в процессе распределения и перераспределения природной ренты построены имитационные карты для оптимистического, пессимистического, наиболее вероятных сценариев, на основе разработанного синтетического индикатора, который идентифицирует изменения в механизме функционирования коллаборационных альянсов, в зависимости от типа стейкхолдеров, вида рисков, типа конкуренции и типа кризиса в экономике.

Ключевые слова: государственное регулирование, национальная экономика, рентная политика, коллаборационный альянс, коллаборационный рентный эффект.

SUMMARY

Halynska Yu. V. State regulation of the natural rent distribution in the national economy based on the theory of collaborative alliances. – Manuscript.

The dissertation for reception of scientific degree of doctor of economic science on speciality 08.00.03 – Economics and management of national economy. – Sumy State University, Sumy, 2018.

The thesis is devoted to the development of theoretical and methodological principles for applying the provisions of the theory of cooperative alliances in the process of state regulation of rental relations in the national economy, forming a scientific and methodological basis for the harmonization of socio-ecological and economic interests of the state, local communities and fuel production enterprises in the process of natural resource rent distribution and redistribution. The paper outlines the methodology of participatory management of the stakeholder collaboration in the implementation of rental relations, the assessment of the effects and risks of their interaction in the fuel industry, the development of strategies and scenarios of the collaborative alliances between the state, local communities and enterprises, and includes the grounded principles of social responsibility of the state in the process of regulating rental relations in the national economy, etc. It is offered a system of criteria for the coordination of interests in the system "state – territorial communities – enterprises" for the natural resource rent distribution and redistribution. It was developed an economics-mathematical optimization model for a differentiated adjustment of the rental income redistribution structure within the alliance. It is proposed the economic and mathematical tools for ranking social, economic and environmental risks in the creation of collaborative alliances in the fuel industry, the rental income differentiated distribution mechanism of the fuel production enterprises

based on their participation in the area restoration after the natural resource extraction.

Key words: state regulation, national economy, rental policy, collaboration alliance, collaboration rental effect.

Підписано до друку 25.08.2018.

Формат 60х90/16. Ум. друк. арк. 2,3. Обл.-вид. арк. 1,9. Тираж 100 пр. Зам.
№58/18

Видавець і виготовлювач:

Видавництво «Ярославна»,

вул. Горького, 2, м. Суми, 40030

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 332 від 09.02.2001.